

Μελέτες για το φύλο

Η
Πολιτικοποίηση
της
Ψυχής

Μαρία Κυριακίδου

Έμφυλες προσεγγίσεις
της τοπικής δημοκρατίας

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	11
<i>Εισαγωγή</i>	13
1 Πλαίσιο ανάλυσης	37
2 Συμμετοχή, αντιπροσώπευση και ποσοτώσεις	49
3 Φύλα και ταυτότητες	85
4 Πολιτική και έμφυλη φροντίδα	127
5 Συμπερασματικές προτάσεις	151
<i>Παραρτήματα</i>	161
<i>Βιβλιογραφία</i>	187

Συμμετοχή, αντιπροσώπευση και ποσοστώσεις

Στο κεφάλαιο αυτό αρχικά εξετάζω τις οδούς μέσα από τις οποίες οι υποψήφιοι σύμβουλοι καταλήγουν στην ενασχόληση με τα κοινά και τελικά στην ένταξή τους στα ψηφοδέλτια. Επίσης ερευνώ το βαθμό συμμετοχής των αιρετών γυναικών στις συνεδριάσεις των δημοτικών συμβουλίων. Στη συνέχεια πραγματεύομαι το ζήτημα των εκλογικών ποσοστώσεων για τα δύο φύλα, που αποτέλεσε και την καινοτομία των συγκεκριμένων δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών στην Ελλάδα το 2002, καθώς σχετίζεται στενά με την έννοια της αντιπροσώπευσης και με το φύλο της (τοπικής) δημοκρατίας.

Σχέσεις με τις τοπικές ελίτ

Όλες οι εκλεγμένες σύμβουλοι που μίλησαν μαζί μου στη συγκεκριμένη μελέτη, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις (τέσσερις μόνο περιπτώσεις), γνώριζαν τον επικεφαλής του ψηφοδελτίου τους και υποψήφιο δήμαρχο αρκετά χρόνια πριν από την εκλογική τους κάθοδο και συνδέονταν μαζί του με δεσμούς «φιλίας και αμοιβαίας εκτίμησης». Το 35% των αιρετών γυναικών δήλωσε μάλιστα πως ήξερε τον επικεφαλής του ψηφοδελτίου περισσότερο από δέκα χρόνια και αρκετές από αυτές είπαν ότι σχετιζόνταν με το δήμαρχο «από παιδιά» ή πως «μεγάλωσαν μαζί» και είναι φίλοι ή, το λιγότερο, οικογενειακοί γνωστοί. Σε μια περίπτωση τους συνδέει και συγγένεια, ενώ στις υπόλοιπες, οι σύμβουλοι τον γνώριζαν για αρκετά χρόνια, κυρίως μέσα από τη δημόσια δράση τους ως μελών συλλόγων γονέων και κηδεμόνων ή πολιτιστικών ομάδων. Μόνο σε τρεις περιπτώσεις (σύμφωνα με τις συνεντεύξεις τους) συνεργάζονταν κομματικά. Για τις περισσότερες συμβούλους, η γνωριμία, η φιλία και η σχέση εμπιστοσύνης με τον υποψήφιο δήμαρχο ήταν καθοριστικές για την απόφασή τους να είναι και οι ίδιες υποψήφιοι σύμβουλοι. Όπως δήλωσαν,

ανταποκρίθηκαν θετικά στο κάλεσμά του επειδή ήθελαν να τον στηρίξουν και γιατί πίστευαν στις δυνατότητές του για την αναμόρφωση του δήμου τους.

Σχετικές διεθνείς μελέτες¹ δίνουν έμφαση στους προσωπικούς δεσμούς ως έναυσμα για την πολιτική συμμετοχή όχι μόνο γυναικών αλλά και ανδρών. Η σημασία των προσωπικών δεσμών για την πολιτική δράση είναι σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενη, καθώς οι προϋποθέσεις της πολιτικής συμμετοχής δεν εντοπίζονται σε έναν διακριτό και απομονωμένο «δημόσιο» χώρο. Είναι βέβαιο πως οι σχέσεις μέσα στον «οίκο» αλλά και η συγγένεια επηρεάζουν τις σχέσεις έξω από τα όριά τους και έχουν πάντα μια δημόσια σημασία², ενώ το δημόσιο υπάρχει πάντα σε αναφορά με το ιδιωτικό ως μέρος ενός συνόλου που περιλαμβάνει και τους δύο χώρους³. Οι έρευνες αυτές συχνά υποστηρίζουν πως η έλλειψη παρόμοιων δεσμών με τις ελίτ περιθωριοποιεί, κατά μια έννοια, ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού (γυναίκες αλλά και άνδρες) που έτσι παραμένει αδιάφορο για την πολιτική ακόμα και σε τοπικό επίπεδο⁴.

Στον αντίποδα των αναφορών σε «περιθωριοποιημένες ομάδες πληθυσμού» (και ιδιαίτερα τις γυναίκες) προτείνεται η έννοια του «κοινωνικού κεφαλαίου». Αυτή προωθήθηκε στο πεδίο της κοινωνικής και πολιτικής ανάλυσης κυρίως μέσα από το έργο των Bourdieu, Coleman και Putnam, και ορίζεται ως το απόθεμα θετικής αξίας που συγκεντρώνει κάποιος μέσα από την ύπαρξη διαρκών δικτύων λιγότερο ή περισσότερο θεσμοθετημένων σχέσεων αμοιβαίας αναγνώρισης⁵. Η έννοια του «κοινωνικού κεφαλαίου» αποπειράται να συνδυάσει κοινωνιολογικές και οικονομικές αναλύσεις. Η χρήση της χαρακτηρίζεται ως μια προσπάθεια επαναξιολόγησης των κοινωνικών σχέσεων στο λόγο περί πολιτικής, με στόχο να αναπτυχθούν έννοιες που θα αντανakλούν, με έναν ιδιαίτερα κανονιστικό τρόπο⁶, την πολυπλοκότητα των σχέσεων του πραγματικού κόσμου.

Ο συσχετισμός του «κοινωνικού κεφαλαίου» με τη θεωρία της δημοκρατίας, την έννοια της ιδιότητας του πολίτη και το φύλο οδήγησε αρκετούς ερευνητές να θεωρήσουν το κοινωνικό κεφάλαιο και τα δίκτυα που το παράγουν ως «θεμέλιο λίθο» μιας δημοκρατικής κοινωνίας και να υποστηρίξουν πως η δραστηριότητα που απαιτείται για τη γένεση και συγκέντρωση κοινωνικού κεφαλαίου είναι έμφυλη⁷. Ο όρος έχει δεχτεί σοβαρή και πολύ ουσιαστική κριτική που ξεκινά από το «οξύμωρο» του

όρου (εφόσον το κεφάλαιο από μόνο του έχει ούτως ή άλλως και κοινωνικό περιεχόμενο) και φτάνει στην καταγγελία του ως μιας μάλλον απλοϊκής μεταμφίεσης της οικονομικής θεωρίας για τη μεγιστοποίηση της ωφέλειας και του κέρδους, η οποία έγινε γρήγορα αποδεκτή από κοινωνικές και οικονομικές θεωρήσεις ως ερμηνεία της «επιτυχημένης λειτουργίας της κοινωνίας»⁸. Η άκριτη αποδοχή του παρουσιάζεται προβληματική, καθώς θεωρείται όρος ουδέτερος που δεν αμφισβητεί τα κατεστημένα και δεν θίγει τις θεσμικές πηγές εξουσίας από τις οποίες προκύπτουν ανισότητες στην κοινωνία⁹.

Θεωρώ πως οι κριτικές που έχουν κατά καιρούς ασκηθεί στην έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου είναι βάσιμες. Αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να αποκλείσουμε τη μελέτη και ανάλυση των κοινωνικών δικτύων διάδρασης όπως αυτά εμφανίζονται συχνά στην πολιτική πραγματικότητα. Πρέπει όμως να είμαστε περισσότερο προσεκτικοί και φειδωλοί στη χρήση του όρου «κοινωνικό κεφάλαιο», γιατί, όπως έχει ήδη διαπιστωθεί, υπάρχει κίνδυνος απομόνωσης των δικτύων διάδρασης από τα ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια των δομών εξουσίας και των προσβάσεων σε αυτήν μέσα στα οποία λειτουργούν και την πολυπλοκότητα των οποίων οφείλουμε σε κάθε περίπτωση να αναδεικνύουμε¹⁰.

Έτσι, για παράδειγμα, όσον αφορά την πολιτική δράση των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση, έχει διατυπωθεί η άποψη πως η συνεχιζόμενη ανάληψη των οικιακών δραστηριοτήτων και των υπηρεσιών φροντίδας από τις γυναίκες, αν και περιορίζουν τη δημόσια δράση τους, τους προσφέρουν ταυτόχρονα μια ευκαιρία για να δημιουργήσουν κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης μέσα στην κοινότητα – δίκτυα που δυνητικά μπορούν να «εξαργυρωθούν» σε πολιτική δράση. Το χτίσιμο, παραδείγματος χάριν, της εμπιστοσύνης ανάμεσα σε φίλους και γείτονες ή ακόμη η συμμετοχή των μητέρων σε συλλόγους γονέων των τοπικών σχολείων μπορεί να τις βοηθήσει αν αποφασίσουν να αναλάβουν πιο «επίσημη» πολιτική δράση, κυρίως στους δήμους. Εδώ πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί γιατί το δυνητικό «αν» στην παραπάνω διατύπωση είναι πολύ σημαντικό. Μια αντίστοιχη μελέτη της περίπτωσης των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση στη Βρετανία κατέληξε στο συμπέρασμα πως, παρότι ενδέχεται να τους φανεί πολιτικά χρήσιμο, το «κοινωνικό κεφάλαιο» των γυναικών το οποίο προέρχεται από τις φροντίδες που παραδοσιακά αναλαμβάνουν, δεν τις ωθεί να πάρουν την απόφαση για εκλογική κάθοδο.

Υπάρχουν στην πραγματικότητα περισσότερο σύνθετοι παράγοντες που ενδέχεται να τις εμποδίζουν, όπως ο τρόπος λειτουργίας των πολιτικών θεσμών¹¹ αλλά και το γεγονός ότι συχνά οι άνδρες είναι αυτοί οι οποίοι εισπράττουν το κοινωνικό κεφάλαιο που «έχτισαν» οι γυναίκες τους, δίνοντας έτσι ώθηση στην καριέρα τους¹².

Εάν διερευνήσει κανείς τη σημασία της αλληλεπίδρασης του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου για την ανάληψη πολιτικής δράσης στο παράδειγμα που εξετάζεται στην παρούσα μελέτη, διαπιστώνει πως, όταν τελικά οι γυναίκες πάρουν την απόφαση να κατέβουν στις εκλογές, τα κοινωνικά δίκτυα αναδιαμορφώνονται σε πολιτικά, ενώ η δημόσια δράση των γυναικών μέσα από πολιτιστικούς και κοινωνικούς φορείς και συλλόγους οδηγείται συχνά σε πιο εμφανείς πολιτικές μορφές δράσης στο τοπικό επίπεδο. Από την άλλη αντιλαμβάνεται πως οι προσωπικοί και κοινωνικοί δεσμοί των γυναικών αυτών με τις τοπικές πολιτικές ελίτ στάθηκαν καθοριστικοί για τη συμμετοχή τους στην τοπική διακυβέρνηση, ιδίως στις τοπικές κοινωνίες μικρού σχετικά μεγέθους και με έντονα τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς. Οι συγκεκριμένες αιρετές γυναίκες εμφανίζονται να έχουν τις δικές τους προσβάσεις στις τοπικές ελίτ και επομένως να μην λειτουργούν αργότερα στο περιθώριο του τοπικού πολιτικού πεδίου¹³. Στην πραγματικότητα υπάρχουν αρκετοί παράγοντες που υποβοηθούν την ένταξή τους στα ψηφοδέλτια και την εμπλοκή τους στην εκλογική διαδικασία.

Έτσι, πέρα από τη γνωριμία με τον υποψήφιο δήμαρχο που είναι συχνά καθοριστική για τη συμμετοχή των αιρετών γυναικών στα ψηφοδέλτια, πολλές φορές οι οικογενειακές τους καταβολές είναι εξίσου σημαντικές, τόσο για την απόφασή τους να είναι υποψήφιες όσο και για την εκλογή τους. Πάνω από τις μισές αιρετές προέρχονται από οικογένεια με πολιτική δράση, κυρίως από τη μεριά του παππού, του πατέρα ή του συζύγου, ενώ μία στις τέσσερις συμβούλους δηλώνει με αρκετή περηφάνια ότι κάποιο μέλος της οικογένειάς της δραστηριοποιήθηκε στο παρελθόν συγκεκριμένα στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης ως δήμαρχος, πρόεδρος κοινότητας ή δημοτικός σύμβουλος (πατέρας και παπούς συχνότερα, αδελφός, σύζυγος και πεθερός σπανιότερα). Κάποια μου είπε χαρακτηριστικά πως γνωρίζει καλά ότι οι ψηφοφόροι δεν την ψήφισαν τόσο για τη δική της επαγγελματική καταξίωση και πολιτική δράση όσο για το γεγονός πως ήταν «κόρη του πατέρα της», ο οποίος είχε τριαντά-

χρονη δράση στο χώρο του δήμου τους. Η πολιτική κοινωνικοποίηση των γυναικών αυτών μέσα σε οικογένειες όπου ο χώρος της τοπικής αυτοδιοίκησης θεωρείται σημαντικός τομέας πολιτικής δράσης, η εξοικείωσή τους με τα τοπικά ζητήματα, καθώς και μια έννοια «φυσικής» διαδοχής των τοπικών ελίτ από μέλη του οικογενειακού τους περιβάλλοντος¹⁴, οδήγησαν τουλάχιστον το ένα τέταρτο των γυναικών συμβούλων στην υποψηφιότητα και τελικά στην εκλογή τους στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως οι ίδιες δεν ακολούθησαν τους δικούς τους προσωπικούς δρόμους δημόσιας δράσης. Περίπου το 90% των γυναικών συμβούλων είχε ήδη δηλωμένη παρουσία στην τοπική κοινωνία πριν αποφασίσει να κατέβει στις δημοτικές εκλογές. Το ένα τέταρτο από αυτές ήταν μέλη κοινωνικών και πολιτιστικών φορέων (συνήθως συλλόγων γονέων και κηδεμόνων, πολιτιστικών και φιλανθρωπικών σωματείων), ενώ συνολικά οι μισές (αρκετά υψηλό ποσοστό) προέρχονται από το χώρο του συνδικαλισμού, φοιτητικού ή επαγγελματικού. Ορισμένες από τις μεγαλύτερες στην ηλικία σύμβουλοι είχαν συνδικαλιστική δράση κυρίως κατά τα φοιτητικά τους χρόνια, δράση η οποία διακόπηκε αργότερα όταν ανέλαβαν επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις, ενώ ορισμένες από αυτές συνέχισαν το συνδικαλισμό και αργότερα στον επαγγελματικό τους χώρο. Η επαγγελματική καταξίωση είναι επίσης ένα από τα στοιχεία που μπορεί ενδεχομένως να συμβάλει στην εκλογή των υποψηφίων ως δημοτικών συμβούλων. Στην περίπτωση που οι αιρετές ασκούν επαγγέλματα που θεωρούνται κοινωνικά καταξιωμένα, η αναγνώριση στο τοπικό πεδίο είναι ασφαλώς μεγάλη και μπορούμε να θεωρήσουμε τις ίδιες ως μέλη των τοπικών (κοινωνικών και επαγγελματικών) ελίτ.

Περίπου το 40% έχουν και κομματική δράση ως μέλη τοπικών κομματικών οργάνων χωρίς όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, να έχουν ισχυρή θέση ή έντονη παρουσία στα όργανα αυτά. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο δήμο Θεσσαλονίκης, με τις περισσότερες αιρετές του οποίου δεν είχα την ευκαιρία να μιλήσω προσωπικά, αλλά, σύμφωνα με τα στοιχεία που συνέλεξα από τα βιογραφικά τους, είναι επίσης μέλη των τοπικών ελίτ, ενώ έχουν και διασυνδέσεις με την κεντρική πολιτική σκηνή και τα κόμματα. Δύο τουλάχιστον από αυτές συνδέονται επαγγελματικά και με τα τοπικά ΜΜΕ (συνεργάζονται με τοπική εφημερίδα και

ένα τηλεοπτικό κανάλι). Η σύνδεση με την κεντρική πολιτική σκηνή μπορεί να είναι προσωπική (π.χ. συγγενής πρώην υπουργού), αλλά η κομματική ταυτότητα είναι επίσης ισχυρή, ιδιαίτερα για τις τέσσερις από τις έξι συμβούλους που ήταν υποψήφιος στις βουλευτικές εκλογές του 2004 (η μία από αυτές εκλέχτηκε τελικά βουλευτής). Στην περίπτωση του δήμου Θεσσαλονίκης, ο οποίος ως μητροπολιτικός δήμος εκ των πραγμάτων δεν εμφανίζει έντονα τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς, μπορούμε να μιλάμε με αρκετή βεβαιότητα για την κομματική ταυτότητα ως ένα από τα ισχυρά στοιχεία της δημόσιας δράσης των γυναικών συμβούλων και για πολιτικές φιλοδοξίες που ξεπερνούν τα τοπικά όρια, πράγμα που διαπιστώνεται οπωσδήποτε κατ' εξαίρεση στον συγκεκριμένο δήμο, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο.

Η εξέταση των δρόμων μέσα από τους οποίους οι γυναίκες σύμβουλοι έφτασαν στην υποψηφιότητά τους στις δημοτικές εκλογές μάς οδηγεί στη συζήτηση για το ζήτημα της ρευστότητας των ορίων δημοσίου και ιδιωτικού. Το γεγονός πως η υποψηφιότητα ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα προσωπικών, φιλικών και οικογενειακών δεσμών που δημιουργούνται στο πεδίο το οποίο συμβατικά θεωρείται ως «ιδιωτικός χώρος» ή «ιδιωτική ζωή» ενός ατόμου δείχνει πως η έκφραση της πολιτικότητας σε μια από τις πιο δυναμικές μορφές της (υποψηφιότητα σε εκλογές) δεν είναι σε καμιά περίπτωση αποκομμένη από την ιδιωτικότητα του ατόμου. Αρκετές φεμινιστικές θεωρήσεις της πολιτικής ζωής εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην πολιτική, όπως αυτή ασκείται στο τοπικό πεδίο (της πόλης γενικά αλλά και του δήμου ειδικότερα), με στόχο να προσφέρουν νέες δυνατότητες για την αναθεώρηση στερεότυπων αντιλήψεων για το δημόσιο και το ιδιωτικό, αναγνωρίζοντας πως οι δύο αυτές «κατηγορίες» δεν είναι σε καμιά περίπτωση παγιωμένες. Παράλληλα, μπορούν να επιβεβαιώσουν διαφορετικές μορφές συμμαχιών ή δικτύων που ενδέχεται να μετασχηματίζονται (π.χ. κοινωνικά σε πολιτικά) και έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν υπόψη την ετερογένεια και τον τρόπο κατασκευής των πολιτικών υποκειμένων μέσα στα συμφραζόμενα της πόλης¹⁵.

Η αναγνώριση της διαφορετικότητας και η εφαρμογή της στο σχεδιασμό ή στη λειτουργία της πόλης συνδέονται και με θεωρίες για τους πολίτες και το κράτος ως ένα σύνολο επιμέρους πεδίων πολιτικής δράσης όπου διαφορετικά συμφέροντα κατασκευάζονται και αμφισβητούνται.

Ενώ η δυτική πολιτική φιλοσοφία στην πλειονότητα των εκφράσεών της αντιλαμβάνεται την ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα δραστηριοτήτων ως αυστηρά διαχωρισμένες, και η αντίληψη αυτή είναι κεντρική σε αναλύσεις του κράτους¹⁶, νεότερες κριτικές προσεγγίσεις τονίζουν τους τρόπους με τους οποίους τα κράτη κατασκευάζουν τον ατομικό/ιδιωτικό χώρο, χαράσσοντας τα περιγράμματα του¹⁷ ή καθορίζουν και ελέγχουν τις σχέσεις των πολιτών τους οποίους διοικούν. Το ζητούμενο σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι να εκφράζουν οι πολίτες τα χαρακτηριστικά και τις επιθυμίες τους (την υποκειμενικότητά τους, τελικά) με τον δικό τους λόγο και με γνώμονα τη διαφορετικότητά τους¹⁸.

Επιπλέον, και σε συνάρτηση με το ζήτημα της πολλαπλότητας των πολιτικών υποκειμένων, τίθεται το ερώτημα πώς ορίζονται αυτά τα πολιτικά υποκείμενα. Με άλλα λόγια, ποια είναι η τρέχουσα διατύπωση της ιδιότητας του πολίτη μέσα στο πλαίσιο των σύγχρονων πολιτικών μορφωμάτων; Τυπικά οι γυναίκες θεωρούνται πολίτες, ποιο είναι όμως το περιεχόμενο της έννοιας αυτής; Είναι συνάρτηση του βαθμού συμμετοχής; Κι αν ναι, ποιοι είναι οι όροι αυτής της συμμετοχής;

Πολιτική συμμετοχή

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσω κατά τη διερεύνηση του τρόπου και των όρων συμμετοχής των αιρετών γυναικών στα δημοτικά συμβούλια των περισσότερων δήμων είναι η αρκετά έντονη «απουσία» του λόγου των γυναικών από τα πρακτικά των συνεδριάσεων των περισσότερων δημοτικών συμβουλίων. Το πρόβλημα αυτό γίνεται πιο φανερό με τη μαγνητοφώνηση και την κατά λέξη τήρηση των πρακτικών των συνεδριάσεων.

Συζήτησα το ζήτημα με αρκετές από τις συμβούλους οι οποίες πρότειναν ποικίλες ερμηνείες. Κατ' αρχάς, η απουσία έντονης πολιτικής παρέμβασης στις συνεδριάσεις των δημοτικών συμβουλίων είναι ιδιαίτερα αισθητή σε όσους δήμους οι αιρετές εκλέχτηκαν με τη συμπολίτευση (στους περισσότερους δηλαδή). Στην περίπτωση αυτή διασαφηνίζουν κάθε απορία που ενδεχομένως έχουν σχετικά με τις εισηγήσεις που φτάνουν προς συζήτηση στο δημοτικό συμβούλιο *κατά τη σύγκληση της δημοτικής ομάδας* που προηγείται των δημοτικών συμβουλίων, δηλαδή με έναν λιγότερο δημόσιο τρόπο. Εκεί εκφράζουν τις αντιρρήσεις τους,

αν υπάρχουν, και εκεί κάνουν τις προτάσεις τους, έτσι ώστε οι εισηγήσεις που θα γίνουν από την πλευρά της δημοτικής αρχής να είναι ομόφωνες κατά τη συζήτησή τους μέσα στο δημοτικό συμβούλιο. Στις περιπτώσεις μάλιστα κατά τις οποίες δεν τηρούνται κατά λέξη πρακτικά, είναι συχνά οι σύμβουλοι της αντιπολίτευσης που γίνονται ιδιαίτερα «ορατοί» στις συζητήσεις των εισηγήσεων κατά τις συνεδριάσεις των συμβουλίων¹⁹. Η σύγκληση, όμως, της δημοτικής ομάδας και η συζήτηση μέσα σε αυτήν δεν είναι κάτι που αφορά μόνο τις γυναίκες συμβούλους αλλά και τους άνδρες συναδέλφους τους. Γιατί είναι λοιπόν οι γυναίκες περισσότερο «απούσες» από τα πρακτικά;

Μια δεύτερη ερμηνεία που πρότειναν κάποιες άλλες σύμβουλοι είναι πως πολλές από αυτές δεν έχουν επαρκή πείρα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για όσες εκλέγονται για πρώτη φορά σε δημοτικό συμβούλιο και χρειάζονται χρόνο για να δουν πρώτα πώς λειτουργεί αυτό. Έτσι, μου είπαν ότι, μέχρι να κατανοήσουν επαρκώς τον τρόπο οργάνωσης και δράσης του δήμου, προτιμούν να μην εκφράζονται δημόσια. Όπως μου εξήγησε μάλιστα μία σύμβουλος που είχε εκλεγεί στο παρελθόν και η οποία έχει έντονη δράση στα κοινά μέσα από τοπικές επιτροπές και συνδικαλιστικά διοικητικά συμβούλια εδώ και πολλά χρόνια, «τα νεαρά κορίτσια που πρωτοεμφανίστηκαν στο δημοτικό συμβούλιο φροντίζουν να ρωτούν και να ενημερώνονται για τη λειτουργία του δήμου κυρίως μέσα στη δημοτική ομάδα». Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται στα πρακτικά των συνεδριάσεων δημοτικών συμβουλίων μικρή συμμετοχή των νεοεκλεγμένων και πρωτοεμφανιζόμενων γυναικών, ιδιαίτερα κατά το πρώτο εξάμηνο μετά την εκλογή τους.

Μια τρίτη εξήγηση που προτάθηκε από αρκετές αιρετές, σε συνάφεια με την προηγούμενη καθώς αφορά κυρίως όσες έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με το χώρο του δήμου, είναι πως υπάρχει, όπως χαρακτηριστικά είπαν, μια «φυσική συστολή» και «ανασφάλεια» για τις απόψεις τους που τις θεωρούν μάλλον πρωτογενείς και ασχημάτιστες. Μία από τις νέες αυτές συμβούλους τόνισε πως προτιμά να γνωρίζει τα πράγματα καλά και να έχει κάτι ουσιαστικό να πει πριν μιλήσει δημόσια και έτσι αποφεύγει να εκτεθεί «επαναλαμβάνοντας τα τετριμμένα ή κολακεύοντας τους δημοτικούς άρχοντες». Η συστολή αυτή ενισχύεται, σύμφωνα με τα λεγόμενα νεαρής συμβούλου, από μια τάση των μεγαλύτερων και εμπειρότερων ανδρών συμβούλων, οι οποίοι επιμένουν να «μην παίρ-

νουν στα σοβαρά τις απόψεις των νεαρών γυναικών», αν και, όπως βιάστηκε να μου διευκρινίσει αμέσως μετά, σε γενικές γραμμές τους «φέρονται πολύ καλά» (εννοώντας με ευγένεια και προστατευτική διάθεση) μέσα στο δημοτικό συμβούλιο. Η ίδια σύμβουλος δεν βλέπει να υπάρχει ο αντίστοιχος παραγκωνισμός απόψεων για τους νεοεκλεγμένους άνδρες συμβούλους. Και άλλες σύμβουλοι συμφώνησαν επίσης πως οι άνδρες γενικά έχουν «ένα ύφος» και έναν τρόπο που απαξιώνει τη γνώμη των γυναικών, ενώ αρκετές από τις νέες αιρετές μού είπαν πως ζητούν μια «περίοδο χάριτος» προτού κριθεί η έκταση και το περιεχόμενο του πολιτικού τους λόγου.

Η «φυσική συστολή» που επικαλείται η παραπάνω σύμβουλος, αλλά και μια τάση των νεοεκλεγμένων γυναικών να προτιμούν τη σιωπή από τη δημόσια παρέμβαση, είναι κοινωνικά προσδιορισμένη²⁰. Ο Bourdieu έχει υποστηρίξει πως η ατολμία που σχετίζεται με το φύλο συνδέεται με τον μακρόχρονο αποκλεισμό των γυναικών από τις δημόσιες θέσεις, γεγονός που δημιουργεί έξη, «καταδικάζει τις γυναίκες σε χωριστούς χώρους και σε... λογοκρισία όλων των μορφών δημόσιας έκφρασης... καθιστώντας τη διάβαση ενός ανδρικού χώρου,... μια... δοκιμασία»²¹. Έτσι, οι γυναίκες οδηγούνται σε μια μορφή «επιβεβλημένης αγοραφοβίας» που μπορεί να επιβιώσει για μεγάλο χρονικό διάστημα και που οδηγεί τις γυναίκες στον αυτοαποκλεισμό από τον δημόσιο χώρο²².

Υπάρχουν πάντως και λίγες (συγκεκριμένα τέσσερις) αιρετές που παρουσιάζουν τη σιωπή τους κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων ως αντίδραση στον τρόπο διεξαγωγής των συζητήσεων, χωρίς να κρύβουν την απογοήτευσή τους από τον τρόπο λειτουργίας των δημοτικών συμβουλίων. Δύο από αυτές σκέφτονται και να μην θέσουν καν υποψηφιότητα σε μελλοντικές εκλογές, καθώς η εμπειρία τους στην τοπική αυτοδιοίκηση δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες που είχαν για την πολιτική δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα, μία από τις νεότερες συμβούλους μού είπε ότι δεν συμμετέχει σε συζητήσεις που καταλήγουν σε φωνές και διαξιφισμούς χωρίς όρια και πως, μολονότι ως νέα σύμβουλος θέλει να μάθει πολλά, οι φωνές την αποθαρρύνουν και αποφεύγει να εμπλέκεται σε αντιπαραθέσεις. Μια άλλη σύμβουλος, πάλι, θεωρεί τον τρόπο διεξαγωγής των συζητήσεων στο δημοτικό συμβούλιο «αυτιστικό» και δηλώνει ευθέως ότι, ενώ η ίδια ως άτομο είναι «αρκετά

φλύαρη», αρνείται να συμμετέχει σε «συζητήσεις χωρίς νόημα, όπου πρέπει να διαφωνήσεις μόνο και μόνο επειδή ανήκεις σε αντιπολιτευτική παράταξη». Η στάση αυτή αντανακλά μια γενικότερη απογοήτευση από την πολιτική συμμετοχή που απαντάται συχνά σε μελέτες για την πολιτειότητα σε τοπικές κοινότητες και σε άλλες περιοχές του κόσμου και έρχεται σε ευθεία αντίθεση με μάλλον ειδυλλιακές αναπαραστάσεις «ενάρετων πολιτών» που συμμετέχουν σε συζητήσεις για το «κοινό καλό» και οι οποίες αποκρύπτουν οποιαδήποτε αναφορά στις διαφωνίες και τις συγκρούσεις που είναι εγγενείς σε τέτοιου είδους συσχετισμούς²³.

Από την άλλη μεριά, υπάρχουν και γυναίκες σύμβουλοι (ιδιαίτερα αυτές της αντιπολίτευσης καθώς και οι περισσότερες από όσες εκλέγονται για δεύτερη, τρίτη ή και τέταρτη τετραετία) οι οποίες κάνουν αρκετές παρεμβάσεις και συμμετέχουν σε συζητήσεις για θέματα της αρμοδιότητάς τους και όχι μόνο. Ένα επιπλέον στοιχείο που κάνει τις γυναίκες μέσα στα δημοτικά συμβούλια περισσότερο «ορατές» στα πρακτικά είναι η ύπαρξη γυναικών αντιδημάρχων, εντεταλμένων συμβούλων για συγκεκριμένα θέματα ή υποψήφιων δημάρχων καθώς και η ύπαρξη γυναίκας προέδρου δημοτικού συμβουλίου. Όλα τα παραπάνω σημαίνουν περισσότερες αρμοδιότητες, πρωτοβουλίες αλλά και συχνότερη συμμετοχή σε συζητήσεις σχετικά με τις εισηγήσεις που αφορούν τους τομείς ευθύνης τους. Εντέλει, από την ανάγνωση των καταγεγραμμένων πηγών προκύπτει πως σε γενικές γραμμές οι γυναίκες σύμβουλοι δεν παρεμβαίνουν πολύ συχνά μέσα στα δημοτικά συμβούλια, αλλά όταν το κάνουν συντρέχουν κυρίως δύο προϋποθέσεις (όχι κατ' ανάγκη ταυτόχρονα): Πρώτον, έχουν πολύχρονη πείρα στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε ως εργαζόμενες είτε ως σύμβουλοι είτε ως υποψήφιες δήμαρχοι οι ίδιες και, δεύτερον, προέρχονται από το χώρο της αντιπολίτευσης του δήμου. Άρα είναι σχετικά λίγες και είναι εκείνες που γίνονται περισσότερο ορατές με το λόγο τους μέσα στα δημοτικά συμβούλια. Οι σύμβουλοι της συμπολίτευσης (δηλαδή οι περισσότερες στην παρούσα μελέτη) μιλούν συνήθως για ζητήματα της αρμοδιότητάς τους, ενώ παρουσιάζουν το αντίστοιχο έργο τους ανάλογα με τις δραστηριότητες που έχουν αναλάβει στη διοίκηση κάθε δήμου.

Το βιβλίο αυτό υπενθυμίζει την ανάγκη επανασύνδεσης φεμινισμού και πολιτικής όχι μόνο σε θεωρητικό αλλά και σε πρακτικό, εμπειρικό επίπεδο. Υιοθετεί μια φεμινιστική οπτική μέσα από την οποία εξετάζει την περίπτωση των εκλεγμένων γυναικών συμβούλων στους δήμους και τις κοινότητες της πόλης της Θεσσαλονίκης κατά τις δημοτικές εκλογές του 2002.

Διερευνώνται ο βαθμός και οι τρόποι της πολιτικής συμμετοχής, τα επιχειρήματα γύρω από τη θέσπιση των εκλογικών ποσοστώσεων για τα φύλα, η ρητορική κατασκευή πολιτικών ταυτοτήτων που σχετίζονται με το φύλο, καθώς και η ρευστότητα των ορίων του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου όπως συνδέεται και με τον επαναπροσδιορισμό της οικογένειας και της έννοιας της φροντίδας.

Με αφετηρία το συγκεκριμένο αυτό πολιτικό παράδειγμα εξάγονται συμπεράσματα που μπορούν να φωτίσουν την έμφυλη διάσταση της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη με έμφαση στο τοπικό πολιτικό πεδίο, το οποίο έχει συχνά αξιολογηθεί ως ιδιαίτερα πρόσφορο για την εξέταση ζητημάτων φύλου.

ISBN 960-455-119-1

9 789604 551194

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ 4119